NOTE ASUPRA CĂRȚII BIBLICE *LEVITICUL* DIN *BIBLIA* DE LA BLAJ (1795) ȘI MANUSCRISELE TRADUCERII

ANA CATANĂ-SPENCHIU*

1. NOTE INTRODUCTIVE

Leviticul este cea de-a treia carte din Vechiul Testament, a treia carte a Legii lui Moise, fiind denumită în textul grecesc al *Septuagintei* *ΛΕΥΙΤΙΚΟΝ* (SEPT. BOS). Prima traducere românească a acestei cărți biblice a fost realizată de Nicolae Milescu, la finalul secolului al XVII-lea, o dată cu textul integral al *Bibliei* (B 1688), traducere realizată după textul grecesc al *Septuagintei*, ediția tipărită în 1596, la Frankfurt am Main. Un secol mai târziu, cărturarul ardelean Samuil Micu realizează o nouă traducere, la Blaj, în 1795. Samuil Micu s-a bazat în traducerea sa pe doi piloni, două texte biblice importante: pe de o parte, pe textul grecesc al *Septuagintei*, în ediția *Bibliei* de la Franeker, realizată de elenistul olandez Lambert Bos în 1709, iar pe de altă parte, pe *Biblia* de la București (1688). Samuil Micu revizuiește prima ediție integrală a *Bibliei* în limba română, clarificând pasaje obscure prin consultarea permanentă a *Septuagintei* din 1709, fapt dovedit explicit prin numeroasele trimiteri la cele două texte în aparatul paratextual. Această traducere de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost valorificată pe teren românesc până în secolul al XX-lea, începând cu preluarea ei în ediția *Bibliei* de la Sankt Petersburg (1819) și continuând cu ediția de la Buzău (1854–1856), apoi cu cea de la Sibiu a lui Andrei Șaguna (1856–1858) și cu ediția sinodală din 1914.

Cele mai importante sub aspect traductologic sunt cele două manuscrise ale traducerii B 1795, variante premergătoare tipăriturii, care se află la Biblioteca Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca. Este vorba despre textul prim al acestei traduceri, varianta de lucru a traducătorului ardelean, cuprinsă în ms. rom. 71, și manuscrisul corectat și adăugit, care a fost pregătit pentru tipar (ms. 111)[1].

Scris în chirilică cursivă, fără ornamente, legat în carton, cu piele la colțuri și cotor, ms. rom. 71 se numește *Vechiul Testament: Preoția sau Cartea Leviților, Numeri, Deuteronom sau a Doua Leage*, iar titlul de pe cotor este *LIBER III.IV.V.*

* Departamentul de Științe Socio-Umane, Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România (anaspenchiu@gmail.com).

[1] Informații despre manuscrisele *Bibliei* de la Blaj pot fi găsite în două articole anterioare: Catană-Spenchiu 2020 și Catană-Spenchiu, Moruz 2022.

ALIL, t. LXV, 2025, București, p. 7–16
https://www.doi.org/10.59277/ALIL.2025.01

Având 254 de file, textul este păstrat în întregime, scris cu cerneală neagră, fără pagini deteriorate, cu puține ștersături și tăieturi, fiind poziționat pe o singură coloană, cu alineate la stânga și la dreapta. Fiecare carte biblică are o foaie de gardă unde se precizează titlul, anul începerii traducerii și traducătorul, Samoil Clain de la Sad[2].

Studiul ms. 111 dovedește că suntem în fața unui text pregătit pentru tipar. Acesta este scris cu cerneală neagră, fiind poziționat pe o singură coloană, așa cum este manuscrisul de lucru (ms. 71). Mult mai îngrijit, cu mai puține tăieturi și corecturi, textul prezintă pe unele pagini completări sau adăugiri. Are 834 file (1668 pagini) și cuprinde: *Facerea* (f. 2r–206v); text introductiv la *Facerea* (f. 207r–210r); *Ieşirea* (f. 211–368v); text introductiv la *Leviticul* (f. 369); *Leviticul* (f. 270r–491v); text introductiv la *Numeri* (f. 492); *Numerii* (f. 493r–674v); text introductiv la *Deuteronom* (f. 676r–677v); *Deuteronomul* (f. 678r–832v). Pentru unele situații sunt inserate pe verticală completări. Interesante sunt și rezumatele pe capitole. Din această variantă manuscrisă lipsesc cărțile de la *Iosua* la *Isaia*, mult mai puține decât în varianta de lucru. Cea mai completă descriere a acestor manuscrise o găsim la Ioan Chindriș în studiul introductiv al ediției *Bibliei* de la Blaj (1795) (Chindriș 2000).

Comparând cele trei variante ale acestei cărți biblice, manuscrisul de lucru (ms. 71) cu cel copiat pentru curat (ms. 111) și textul tipărit al B 1795, am constatat unele diferențe, care ne permit să observăm laboratorul traducătorului, etapele de lucru, actul conștient prin care acesta a reușit să transpună conținutul biblic. Textele analizate din manuscrise ne pun în față o seamă de probleme de traducere pe care traducătorul le-a soluționat de la o etapă de lucru la alta. În lucrarea de față vom semnala, prin scurte comentarii filologice, cele mai interesante situații de traducere și vom identifica tehnica de lucru pe care a utilizat-o cărturarul, arătând prin comparația cu edițiile ulterioare care a fost influența opțiunilor sale.

2. ASPECTE ALE TRADUCERII

2.1. Titlul celei de-a treia cărți a Legii lui Moise este tradus de Samuil Micu în mai multe moduri. În prima formă manuscrisă (ms. 71), Samuil Micu propune trei variante de titlu: *Preoția* sau *Cartea leviților* (ms. 71, f. 2r), *Leviticul* (ms. 71, f. 3r), spre deosebire de manuscrisul copiat pentru tipar (ms. 111, f. 369r), unde întâlnim doar *Cartea leviților*, titlu pentru introducerea la această carte biblică, și *Leviticul* pentru textul propriu-zis. În forma tipărită va fi ales titlul *Cartea leviților*. Traducerile românești anterioare au utilizat alte variante pentru a desemna sensul lui λευίτης ‘preot ebraic’, ms. 45 *Carte preoțască*, ms. 4389 *Cartea 3 a lui Moisi, preoțească, ovreiêște Vaicra*, B 1688 *Preoția*.

Și introducerea la *Cartea leviților* prezintă unele diferențe care reflectă etapele de lucru și subliniază dorința traducătorului de a oferi cititorului acestei cărți biblice o variantă completă cu explicitări și trimiteri, după modelul textelor consultate.

[2] Pe ultima filă din *Leviticul* din ms. 71 este notată data finalizării traducerii: „1784 die 23 Augusti.

Dacă într-o primă etapă, în ms. 71, Samuil Micu redactează o simplă referire la conținutul primului capitol din *Leviticul*, în etapa următoare traducătorul scrie un rezumat de câteva rânduri pentru întreaga carte, care va fi păstrat și în B 1795, alături de introducerea la capitolul 1 din *Levitic* cu mici adăugiri. Iată diferențele: ms. 71 nu are introducere la cartea biblică, găsim o scurtă introducere la capitolul 1: *Arderea de tot din boi, și din oi, și din capre, și din turtureale, și din porumbi* (f. 3r). Ms. 111, introducere la *Cartea leviților*:

> *Ceale ce să țin de rânduiala leviților sânt: jertvele preoților și slujbele leviților, încă și sărbătorile, care toate întru această carte să cuprind. S. Augustin, cartea 10, De cetatea lui Dumnezeu, să pare a zice cum că, în statul nevinovăției (adecă, mai înainte de păcătuirea lui Adam), nu au fost jertve, și învață cum că oamenii cei dintâiu între curați, de toată prihana păcatului pre sine lui Dumnezeu, ca nişte jertve prea curate, s-au jertvit. Cum că această carte easte adevărată a lui Moisi cu acealeași dovediri să arată cu care s-au arătat și Facerea și Ieșirea. // Și, fiindcă în A doao Leage mai nimic nu să scrie de jertvele ceale de osibite fealiuri, de cort, de podoabele și de slujbele preoților, și de alte multe, care să țin de slujba lui Dumnezeu, nu ne putem îndoi cum că toate aceastea, care sânt întru această carte, nu ar fi de Moisi scrise* (f. 369r, f. 369v).

Sintagma *cei dintâiu între curați* este forma corectată, suprascrisă, inițial Samuil Micu notând o altă opțiune, pe care a tăiat-o ulterior*: curați și întregi* (ms. 111, f. 369r).

Ms. 111, introducerea la capitolul 1:

> *Leagea și modru cum să se aducă jertva, carea să chema ardere de tot, din boi, din oi, din capre, din turtureale și din porumbi.* (f. 370r)

B 1795, introducere la *Cartea leviților*:

> *Ceale ce să țin de rânduiala leviților sânt: jertvele preoților și slujbele leviților, încă și sărbătorile, care toate întru această carte să cuprind. S. Augustin, cartea 10, De cetatea lui Dumnezeu, să pare a zice cum că, în statul nevinovăției (adecă, mai înainte de păcătuirea lui Adam), nu au fost jertve, și învață cum că oamenii cei dintâiu între curați, de toată prihana păcatului pre sine lui Dumnezeu, ca nişte jertve prea curate, s-au jertvit. Cum că această carte easte adevărată a lui Moisi cu acealeași dovediri să arată cu care s-au arătat și Facerea și Ieșirea. Și, fiindcă în A doao Leage mai nimic nu să scrie de jertvele ceale de osibite fealiuri, de cort, de podoabele și de slujbele preoților, și de alte multe, care să țin de slujba lui Dumnezeu, nu ne putem îndoi cum că toate aceastea, care sânt întru această carte, nu ar fi de Moisi scrise.*

B 1795, introducere la capitolul 1:

> *Leagea și modru cum să se aducă jertva, carea să chema ardere de tot, din boi, din oi, din capre, din turtureale și din porumbi.*

2.2. În *Către cetitoriu*, textul introductiv al B 1795, Samuil Micu atrăgea atenția asupra stilului și clarității traducerii: „Deci, ca stilul și așezarea graiului întru aceaeași Biblie să nu fie osebit, puindu-se unele dintru acea tălmăcire, altele dintru a altuia, s-au socotit ca toată Bibliia de unul cu asemenea stil și așezare a graiului să se tălmăcească […] că foarte anevoie easte luminat și chiiar cu înțeles de pre o limbă a tălmăci pre altă limbă, nici un cuvânt adăogând și țiind idiotismii limbii ceii dintâiu, că fieștecare limbă are osibiți ai săi idiotismi” (B 1795, *Către cetitoriu*).

Această intenție din *Către cetitoriu* poate fi observată încă de la primul verset, Lv., 1:1. Analiza comparativă a celor trei variante textuale, de la manuscrisul în lucru la forma tipărită, a evidențiat un proces atent de revizuire la nivelul frazei. De două ori se modifică poziția cuvântului *Domnul*, tăiat în manuscrisul de lucru pentru ca, ulterior, în manuscrisul copiat pentru tipar și în tipăritură, opțiunile tăiate inițial să fie adoptate.

Ms. 71, f. 3r:

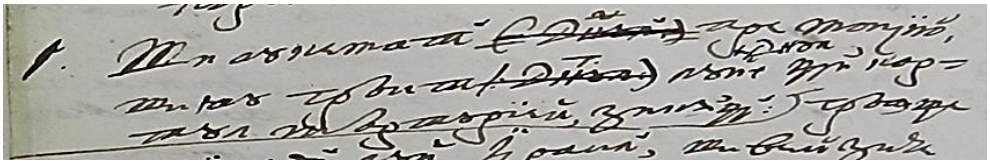

Ms. 111 (f. 370r): *Și au chemat pre Moisi și i-au grăit lui Domnul din cortul mărturiei, zicând.*
B 1795 (Lv., 1:1): *Și au chemat pre Moisi și i-au grăit lui Domnul din cortul mărturiei, zicând.*

2.3. O situație aparte este cea întâlnită în cartea *Leviticul*, 1:2. Opțiunile de traducere inițiale sunt trecute printr-un filtru stilistic. Chiar dacă inițial traducătorul aduce unele completări marginale, cum este în cazul manuscrisului de lucru (ms. 71), sau în subsol, printr-o notă lămuritoare, o adăugire mai amplă, cum este în cazul ms. 111, Samuil Micu respinge notele în textul tipărit, probabil considerând că soluția de traducere din verset este potrivită și nu există confuzie la nivelul conținutului. Nu toate notele și observațiile inițiale sau făcute în etapele ulterioare traducerii își fac loc în textul tipărit al B 1795.

Ms. 71 (f. 3r): *Grăiaște fiilor lui Israil, și vei zice către ei: „Om dintru voi, de va aduce daruri Domnului, din dobitoace și din boi și din oi veți aduce darurile voastre”.*
Marginal *oricare*, marcat cu trei vrahii cuvântul *om*.
Ms. 111 (f. 370r-v): *Grăiaște fiilor lui Israil, și vei zice către ei: „Om dintru voi, de va aduce daruri Domnului, din dobitoace și din // boi și din oi veți aduce darurile voastre”.*
Nota de subsol este tăiată în manuscris cu două linii verticale (i): *Fieștecare dintră voi, care veți aduce daruri Domnului* (f. 370r).
B 1795, 1:2: *Grăiaște fiilor lui Israil, și vei zice către ei: «Om dintru voi, de va aduce daruri Domnului, din dobitoace și din boi și din oi veți aduce darurile voastre.*

2.4. În situația din Lv., 1:3 (B 1795: *De va fi ardere de tot darul lui, din boi, parte bărbătească curată, îl va aduce la ușea cortului mărturiei, îl va aduce pre dânsul priimit înaintea Domnului*), se observă corecturi în prima formă manuscrisă, corecturile și adăugirile fiind păstrate în ms. 111 și în tipăritură.

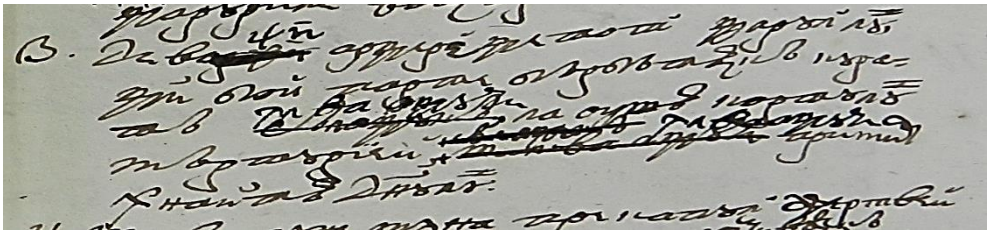

Ms. 71 (f. 3r.), B.A.R., Cluj

Însă în manuscrisul copiat pentru curat (ms. 111) Samuil Micu adaugă, pentru mai multă claritate, sintagma *pre dânsul*, pe care o suprascrie.

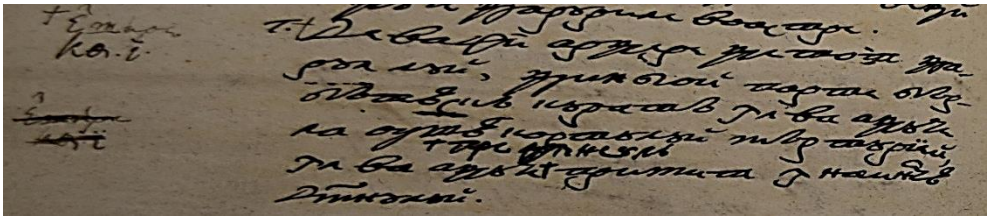

Ms. 111 (f. 370v), B.A.R., Cluj

Ca în multe alte situații de traducere, comparația între cele două manuscrise cu tipăritura arată că opțiunea lui Samuil Micu a fost călăuzită de scopul de a reda cât mai limpede textul biblic, rolul traducătorului fiind și cel de revizor. Samuil Micu, cărturar cu experiență de traducere și familiarizat cu textul Sfintei Scripturi, traduce, retraduce, taie, suprascrie, pentru a obține o formă mulțumitoare, pentru a păstra literalitatea și inteligibilitatea traducerii.

2.5. Un caz observat destul de frecvent din analiza comparativă este acela când Samuil Micu, în manuscrisul de lucru, notează observații marginale și corectează în verset, suprascrie, iar corecturile sunt inserate direct în ms. 111 în vederea tipăririi, opțiune care apoi este preluată fără modificări și în B 1795. În Lv., 1:6, în manuscrisul de lucru, corecturile sunt completări aduse traducerii. Versetul inițial, fără adăugirile marginale și suprascrieri, ar fi fost mult simplificat: *Și belind arderea de tot o vor împărți pre ea după mădulare* (ms. 71), fiind asemănător cu cel din B 1688: *Și belind arderea de tot, vor împărți pre ea în părți*. În ms. 111 și în tipăritură, Micu ajustează astfel acest verset: *Și, belind arderea de tot* ***după mădulări****, o vor împărți pre ea fieștecarea mădulare deosebi*.

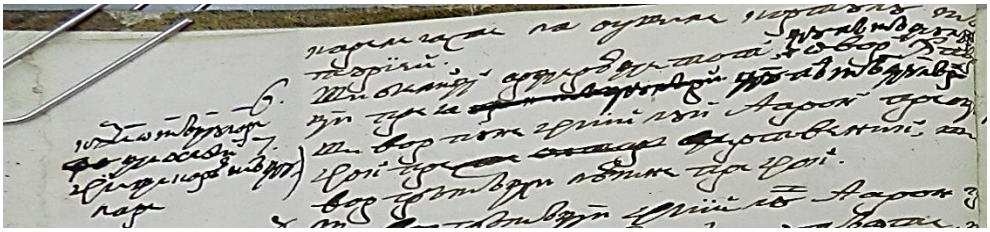

Ms. 71 (Lv., 1:6), B.A.R., Cluj

2.6. Un verset dificil de tradus este 1:14. Acest fapt poate fi ușor observat din numeroasele modificări aduse traducerii din ms. 71:

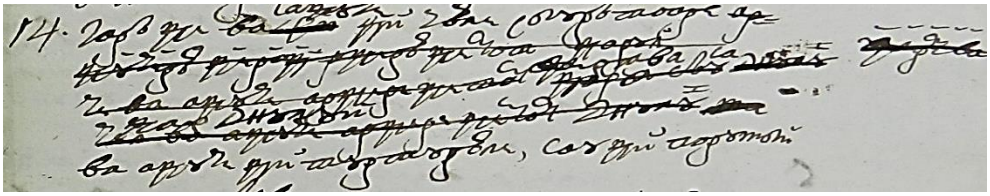

Ms. 71, f. 4r (Lv., 1:14), B.A.R., Cluj

Versetul din *Biblia* de la București este punctul de plecare pentru traducerea lui Samuil Micu, după cum se poate vedea în versetul următor: *Iară de va fi den zburătoare, va aduce ardere de tot dar al lui Domnului [15] și va aduce den turturêle sau den porumbași darul lui* (B 1688). În manuscrisul pregătit pentru tipar, situația este mult mai clară, versetul este corectat, cu o singură excepție, substantivul *[dar]*, care este tăiat și pus între paranteze, semnalând astfel o greșeală care trebuie evitată ulterior: *Iară de va aduce din ceale sburătoare jertva sa dar Domnului, va aduce din turtureale sau din porumbi darul său* (ms. 111).

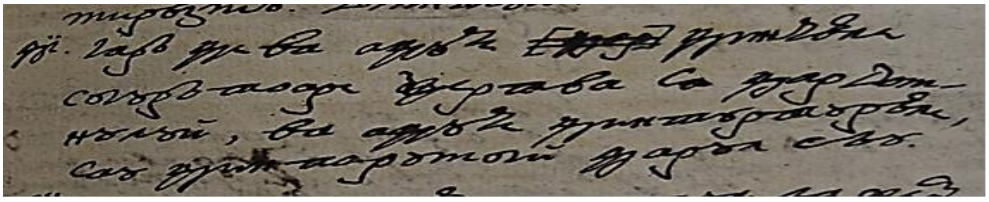

Ms. 111, f. 372r (Lv., 1:14), B.A.R., Cluj

2.7. Cartea biblică *Leviticul* din B 1795 deține un număr de 45 de glose. Numărul inițial de note redactate de Samuil Micu a fost mult mai mare, acestea au fost selectate și cernute în varianta corectată și revizuită pentru tipar din ms. 111. În multe cazuri, observațiile sunt notate în subsol, însă tăiate cu linii verticale, pentru a nu fi păstrate în textul tipărit. Acestea au un conținut diferit, fac trimiteri la diferite surse, la alte versiuni ale Sfintei Scripturi, sunt completări, explicitări și referiri la

Biblia de la București[3]. Notele din această carte sunt redactate de Samuil Micu cu scopul de a corecta unele opțiuni de traducere inițiale, de a completa înțelesul, fără a lăsa urmă de îndoială asupra sensului, de a explicita unele conținuturi biblice, mai puțin cunoscute cititorului. Cel mai des, cărturarul face trimitere la „Bibliia cea veachie", la B 1688, în contextele: 4:27; 5:7; 5:11; 8:22; 11:47; 16:10; 19:31; 26:41. Urmărind aceste note, se poate observa nevoia traducătorului de a se raporta permanent la surse, semnalând astfel o diferență de traducere. De cele mai multe ori, opțiunea traducătorului ardelean va fi preluată de edițiile ulterioare. O astfel de situație o întâlnim în B 1795, 4:27: *Iară carele suflet din norodul pământului va păcătui* ***prin neștiință*** *și va călca o poruncă din toate poruncile Domnului, carele s-au poruncit să nu să calce, și va greși (v)*[4], iar în nota (*v*), Micu face precizarea următoare (*v*) *În Bibliia cea veachie easte: iară un suflet din norodul pământului, de va păcătui* ***fără de voie****, ca să facă una din toate poruncile Domnului, carea nu să va face, și va greși.* Opțiunea inițială din manuscrisul de lucru (ms. 71, 8v) a fost: *iară un suflet din norodul pământului, de va păcătui* ***fără de voie*** *din norodul pământului, ca să facă una din toate poruncile Domnului care s-au poruncit să nu să facă și va greși*. În versiunea copiată pentru curat (ms. 111, 381r) este scris inițial *fără de voie*, tăiat cu o linie și suprascris *prin neștiință*. La această sintagmă Samuil Micu redactează o notă de subsol, tăiată cu două linii verticale: *În Bibliia cea veachie easte: iară un suflet din norodul pământului, de va păcătui fără de voie, ca să facă una din toate poruncile Domnului, carea nu să va face, și va greși*. Sintagma *prin neștiință* propusă de Samuil Micu va fi preluată și de edițiile ulterioare.

O altă situație de traducere dificilă o întâlnim în 5:7 (B 1795): *Iară de nu va putea avea el (g) oaie*, la care traducătorul adaugă în notă: *În Bibliia cea veachie: iar de nu va putea* ***fi de ajuns mâna lui*** *la o oaie*. Această expresie redă contextul grecesc ἐὰν δέ μὴ ἰσχύῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ τὸ ἱκανὸν εἰς τὸ πρόβατον (SEPT. BOS), fiind o expresie greoaie, rezultată din calchierea unei construcții frazeologice specifice limbii ebraice (SEPT. NEC: 328), tradusă în ediția SEPT. NEC prin *nu-i dă mâna,* iar de Bartolomeu Anania prin *iar de nu va fi în stare să aducă jertfă o oaie*. Samuil Micu se raportează în notă la traducerea din B 1688 pentru a evita confuziile, însă optează pentru o formă mai cursivă: *Iară de nu va putea avea el oaie.* Traducătorul a renunțat la opțiunea din ms. 71 (*Iară de nu va putea avea mâna lui oaie*), scrisă inițial într-o altă variantă, tributară celei din B 1688. În textul copiat pentru curat (ms. 111, f. 383v), aceasta este modificată: *Iară de nu va putea avea el (g) oaie*; în nota (*g*) identificăm altă variantă: *iară de nu va putea fi de ajuns mâna lui la o oaie*.

2.8. În *Leviticul* întâlnim și unele glose explicative, pe care editorii le redau în note (abreviate aici cu „n."): *și strugurul sfințeniei tale (a)* – n. *(a) și strugurul sfințeniei tale, adecă al anului, sau din anul care easte sfințit și de odihnă* (Lv., 25:5); *buha (a)* – n. *(a) Buha într-unele locuri o chiiamă bogza* (Lv., 11:15); *hărețul (b)* –

[3] Despre glosele *Bibliei* de la Blaj vezi Catană-Spenchiu 2013.

[4] Am păstrat întocmai opțiunile editorilor și în privința manierei de indicare a notelor prin litere (*a, b, v, g, d*).

n. *(b) Hereţul unii îl chiamă corlă*; *stârcul (v)* – n. *(v) Stârcul tot unul easte cu cocostârcul* (Lv.,11:17); *Să nu vă faceţi voao (a) făcute de mână* – n. *(a) Adecă: chipuri sau idoli* (Lv., 26:1); *prihană (v)* – n. *(v) Prin prihană aici să înţăleage ceva scădeare, schimosire sau slutire în trup* (Lv., 21:17); *pipăire (a) de lepră* – n. *(a) Pipăire, adecă semn ca şi când apeşi cu deagetul piialea pre om şi rămâne semn* (Lv., 13:2); *Om, om (a)* – n. *(a) Om, om, adecă fieştecarele* (Lv., 17:3); *lăpădată (v)* – n. *(v) Adecă ţipată de la bărbat* (Lv., 22:13); *să nu sfârşiţi rămăşiţa seacerii ţarinii tale (a)* – n. *(a) Să nu sfârşeşti rămăşiţa seacerii ţarinei tale, adecă: să nu seaceri de tot, până în margini adecă holda ta* (Lv., 23:22); *Şi (b) a zeacea a lunei* – n. *(b) Adecă, zioa* (Lv., 23:27); *leviţii (d), în slobozenie* – n. *(d) Adecă: în anul slobozeniei* (Lv., 25:33); *de şeapte ori (v)* – n. *(v) De şeapte ori, adecă de multe ori. Că prin şeapte la jidovi să înţăleage de multe ori.* (Lv., 26:18).

Glosele completive, deşi foarte scurte, adaugă o clarificare esenţială sensului. Iată câteva exemple din *Levitic*: *va face viţelul (a)* – n. *(a) Acesta* (Lv., 4:20); *necurăţiia lui (a) pre dânsul* – n. *(a) Va fi* (Lv., 7:10); *şi cu aceastea vă veţi spurca (g)* – n. *(g) De veţi mânca dintr-însele* (Lv., 11:23); *curvesc (b) după dânşii* – n. *(b) Umblând* (Lv., 17:7); *din sămânţa sa căpetenii[i] (a)* – n. *(a) Idolului, care să chema Moloh* (Lv., 20:2); *se ferească (a) de ceale sfinte* – n. *(a) De vor fi necuvioşi* (Lv., 22:2).

O parte din notele redactate de Samuil Micu fac trimitere şi la alte texte ale Sfintei Scripturi. În *Leviticul* am identificat două glose care fac trimitere la textul ebraic: *pentru păcat (a)* – n. *(a) Jidoveaşte: pentru păcat easte pentru curăţire* (Lv., 12:6); *Şi tăieturi pentru suflet (v) să nu faceti* – n. *(v) Jidov.: şi tăieturi pentru mort să nu faceţi* (Lv., 19:28). Traducătorul selectează cu precizie termenii pentru traducerea sa, fapt pe care îl putem observa în exemplul următor: 8.*(a) Unde am pus noi engolpion, greceaşte easte loghion. Unde am pus noi arătarea şi adevărul, jidoveaşte easte Urin şi Tumim* (Lv., 8:8). Am identificat în aparatul critic al B1795 trimiteri la textul latinesc: *În suflete să nu să spurce întru neamul lor (a)* – n. *(a) Latin.: să nu să spurce preotul cu morţile celor ce lăcuiesc cu el. Adecă, să nu să spurce atingându să de mort* (Lv., 21:1); *când numeaşte el (a) numele Domnului, să moară* – n. *(a) Cea latinească are: când suduie sau blastămă el numele Domnului* (Lv., 24:16).

3. CONCLUZII

Notele marginale sau de subsol din cartea biblică *Leviticul* aflate în manuscrisele *Bibliei* de la Blaj sunt o hartă a traducerii, care ne oferă informaţii despre tehnica de lucru a traducătorului ardelean şi ne ajută să înţelegem pasajele dificile de traducere. Compararea manuscriselor de lucru cu cele corectate în vederea tipăririi şi apoi cu ediţia tipărită a permis evidenţierea intervenţiilor traducătorului şi a felului în care acesta a utilizat aparatul paratextual. Numărul de glose scade semnificativ de la varianta de lucru la cea tipărită, iar numărul mare de glose din forma iniţială este justificat de intenţia traducătorului de a perfecţiona textul, prin corecturi şi observaţii. Cele mai multe modificări operate de traducător se află în ms. 71, care surprind mai clar strategiile de traducere. În cele mai multe situaţii, opţiunile din forma pregătită

pentru tipar (ms. 111) sunt preluate, chiar și la nivelul punctuației, în tipăritură. Există diferențe importante între cele două manuscrise, primul în ordine cronologică evidențiind, în mod firesc, laboratorul de traducere.

BIBLIOGRAFIE

ANANIA = Bartolomeu Valeriu Anania, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, București, 2001.

B 1795 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbii românești* [...], Blaj, 1795. [*Biblia de la Blaj (1795)*, coordonatorul ediției Ioan Chindriș, ediție jubiliară, cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureșan, mitropolitul Bisericii Unite, Roma, 2000].

B 1819 = *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și ceii noao, cu cheltuiala Rosienești Societăți a Bibliei*, în Sanktpetersburg, în tipografia lui Nic. Grecea, în anul 1819, august, 15 zile.

B 1856 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi și cei noao, tipărită* [...] sub privegherea și cu binecuvântarea excelenței sale, prea sfințitului Domn Andreiu, Baron de Șaguna, Sibiiu, 1856–1858.

B 1914 = *Biblia adecă dumnezeeasca Scriptură a legii Vechi și a Celei Nouă*, tipărită în zilele majestății sale Carol I..., ediția Sfântului Sinod, București.

MLD = *Biblia de la Bucureşti (1688)*, în seria Monu*menta linguae Dacoromanorum*. *Pars III*. *Leviticus* (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1993.

Ms. 4389 = Manuscrisul românesc nr. 4389 [c. 1665–1672]. Conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată după slavonă și latină de un anonim muntean (probabil Daniil Andrean Panoneanul), în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. [Biblioteca Academiei Române].

Ms. 45 = Manuscrisul românesc nr. 45 [c. 1683–1686]. Conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată de Nicolae Milescu și revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. [Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj].

Ms. 111 = Manuscrisul românesc nr. 111, [Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj Napoca].

Ms. 71 = Manuscrisul românesc nr. 71, cu titlul *Preoțiia sau cartea Leviților, acum de pre elinie scoasă pre românie de Samuil Clain de la Sad, 1784*. [Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj Napoca].

SEPT. BOS = Ἡ παλαιὰ διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα. *Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, secundum exemplar Vaticanum Romae editum, accuratissime denuo recognitum, una cum scholiis ejusdem editionis, variis manuscriptorum* [...] *summa cura edidit Lambertus Bos*, Franciscus Halma, Franeker, 1709.

SEPT. NEC. = *Septuaginta I. Geneza. Exodul. Leviticul. Numerii. Deuteronomul*, Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu *et alii* (coord.), București, Editura Polirom, 2004.

*

Catană-Spenchiu 2013 = Ana Catană-Spenchiu, *Tipuri de glose în Biblia de la Blaj*, în Ana Catană-Spenchiu, Ioana Repciuc (ed.), *Flores Philologiae, Omagiu profesorului*

Eugen Munteanu, la împlinirea vârstei de 60 de ani, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Catană-Spenchiu 2020 = Ana Catană-Spenchiu, *Biblia de la Blaj (1795) și manuscrisele traducerii lui Samuil Micu*, în „Philologica Jassyensia”, an XVI, nr. 2 (32), p. 61–75.

Catană-Spenchiu, Moruz 2022 = Ana Catană-Spenchiu, Maria Moruz, *Despre notele marginale din cartea Ieșirea din manuscrisul de lucru (ms.70 B.A.R.) al traducerii Bibliei de la Blaj (1795)*, în „Transilvania”, nr. 4, p. 75–82.

Chindriș 2000 = Ioan Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj*, în B 1795, p. 1–68.

NOTES ON THE BIBLICAL BOOK *LEVITICUS* FROM THE BLAJ *BIBLE* (1795) AND THE MANUSCRIPTS OF THE TRANSLATION

ABSTRACT

This paper analyzes the glosses in the *Blaj Bible* manuscripts, from the *Book of Leviticus*, highlighting the significant differences between the working version (Ms. 71) and the one prepared for printing (Ms. 111). Most of the translation solutions adopted in the 1795 printed edition (B 1795) were found to originate in the copied version, reflecting the challenges of the transposition process. Although the manuscripts are not fully preserved, they provide valuable insights into the challenges faced by the translator, particularly in the first manuscript, which, being the oldest, most clearly illustrates the text's evolution. The paratextual apparatus of this edition, superior to that of the *Bucharest Bible* (1688), played a crucial role in contextualizing the text for both the translator and the reader. A comparative analysis of the two manuscripts highlights the notable differences between them, with the first manuscript serving as a direct testimony to the translation process.

Keywords: *Bible, translation, glosses, manuscript, Samuil Micu*.